

**ПЕДАГОГІЧНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ВИКЛАДАЧА ЯК УМОВА ФОРМУВАННЯ
ПРОФЕСІЙНОЇ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ**

У статті розкрито зміст і структура професійно-педагогічної компетентності викладача, виділено та охарактеризовано чинники, що слугують формуванню професійної готовності майбутнього вчителя в умовах кредитно-модульної системи навчання.

В останнє десятиріччя термін "професійна компетентність" фахівця є одним з найуживаніших понять, теоретичні витoki якого беруть початок у дослідженнях як зарубіжних, так і вітчизняних авторів. Серед російських учених ідеї модернізації освіти на компетентнісній основі активно розроблялися І. А. Зимньою, Н. В. Кузьміною, А. К. Марковою, В. В. Сериковим, А. В. Хуторським, В. Д. Шариковим та інші. Вітчизняна наука також має певні напрацювання в цьому напрямку. Проблему професійної (у тому числі педагогічної) компетентності вивчали вітчизняні науковці: Н. М. Бібік, Л. С. Ващенко, С. У. Гончаренко, К. В. Корсак, О. В. Овчарук, О. І. Пометун, С. А. Раков, О. Я. Савченко та інші. Актуальність їхніх досліджень тісно пов'язується з ідеями Болонського процесу, що посилив в Україні ті освітні перетворення, які стали характерними для європейського науково-педагогічного співтовариства. На зміну загальноприйнятому підходу, який забезпечував уявлення про способи виконання певної діяльності та сформованість вузькопрофесійних умінь майбутніх спеціалістів, прийшов компетентнісний підхід. Впровадження такого наукового підходу в умовах кредитно-модульної системи навчання є одним з дієвих засобів модернізації системи професійної освіти.

Мета статті – розкрити зміст і структуру професійно-педагогічної компетентності викладача, виділити та охарактеризувати чинники, що слугують формуванню професійної готовності майбутнього вчителя в умовах кредитно-модульної системи навчання.

Учені вважають, що компетентнісний підхід "посилює практичну орієнтованість освіти, акцентує увагу на результатах освіти, розглядаючи їх не як суму засвоєних відомостей, а здатність людини вирішувати життєві й професійні проблеми, діяти в різних проблемних ситуаціях" [1: 48-49]. Так, І. А. Зимня зазначає, що компетентнісний підхід "характеризується посиленням власне прагматичної, так і гуманістичної спрямованості освітнього процесу", має розглядатися "на основі компетентності (а не компетенції)" [2]. В. І. Байденко стверджує, що такий підхід є "формування результатів як ознак готовності студента / випускника продемонструвати відповідні компетенції" [3: 9].

Усі вищезазначені положення дуже близькі між собою. Компетентнісний підхід у підготовці фахівців передбачає не просту передачу знань та вмінь від викладача до студента, а формування в майбутніх спеціалістів професійно-педагогічної компетентності.

Зазначимо, що поняття професійна компетентність педагога в сучасній психолого-педагогічній літературі починає використовуватися дослідниками лише наприкінці 80-х – початку 90-х років ХХ століття.

Професійно-педагогічну компетентність Н. В. Кузьміна визначає як сукупність умінь педагога – суб'єкта педагогічного впливу – особливим чином структурувати наукове і практичне знання з метою найкращого вирішення педагогічних завдань [4: 90]. Н. М. Бібік розглядає професійну компетентність як єдність знань, умінь, здібностей, а також готовність діяти в складній ситуації й розв'язувати професійні завдання з високим рівнем невизначеності; здатність і готовність до досягнення якісного результату праці; ставлення до професії як до однієї з ключових особистих цінностей [5].

Як правило під професійною компетентністю педагога розуміють його особистісні можливості, які дозволяють самостійно й ефективно досягати поставлених педагогічних цілей. Засобом та умовою досягнення поставлених цілей слугують знання педагогічної (дидактичної) теорії, вміння втілювати її в методиці навчання певної дисципліни.

Отже, виокремлюються два базових поняття "компетенція" і "компетентність". Перше з них "включає сукупність взаємопов'язаних якостей особистості, що задаються по відношенню до певного кола предметів і процесів, а друге співвідноситься з володінням людиною відповідною компетенцією, яка включає особистісне ставлення людини до неї і предмета діяльності" [6: 185].

Таким чином, компетентність є інтегральною характеристикою конкурентоспроможної особистості, яка характеризує людину як суб'єкта певної діяльності, а розвиток здібностей дає можливість кваліфіковано виконувати роботу, приймати рішення в проблемних ситуаціях, планувати та виконувати дії, що призводять до раціонального й успішного досягнення поставлених цілей.

Компетентність можна представити як категорію, яка складається з п'яти основних компонентів:

- глибоке розуміння суті проблем і задач, які виконуються;

- знання досвіду, наявного в даній сфері, активне оволодіння найкращими досягненнями;
- вміння вибирати засоби і способи дій, адекватні конкретним обставинам місця і часу;
- почуття відповідальності за досягнуті результати;
- здібності вчитися на помилках і вносити корективи у процесі досягнення цілей [7].

А. К. Маркова виділяє різні види професійної компетентності: спеціальну, соціальну, особистісну та індивідуальну. Вона зазначає, що поняття професіоналізму є ширшим за поняття компетентності, оскільки професіоналізм – це загальна характеристика вимог професії до людини [8]. Так, С. А. Раков проводить класифікацію предметно-галузових математичних компетентностей майбутніх учителів математики і виділяє процедурну, логічну, технологічну, дослідницьку, методологічну компетентності [9].

Ми виходимо з того, що професійна компетентність засвідчує готовність фахівця до успішного виконання професійної діяльності, пов'язана з спеціальними знаннями та вміннями, загальними та педагогічними здібностями, якими вирізняється особистість. З огляду на прийнятий в дослідженні компетентнісний підхід ми виходимо з концептуального положення про те, що професійна готовність майбутніх фахівців, а саме вчителів математики, передбачає професійну компетентність, у якій можна виділити такі складові: проектувальна, концептуальна, аксіологічно-особистісна, дидактична, психологічна, управлінська, спеціальна математична.

Вважаємо, що структури професійних компетентностей викладача і майбутнього вчителя математики є ізоморфними, однак різняться рівнем теоретичного узагальнення. Структура вищого рівня теоретичного узагальнення (професійна компетентність викладача) включає структуру нижчого рівня теоретичного узагальнення (професійна компетентність майбутнього вчителя). Тому однією з центральних складових професійної компетентності викладача є *проектувальна компетентність* – як здібність до створення образу двох саморозвивальних педагогічних систем: "викладач-студент", "учитель-школяр".

Концептуальна компетентність – особистісна характеристика, яка включає систему знань про теоретико-методологічні основи навчання та розвитку особистості, управління навчально-професійною діяльністю студентів з метою формування та розвитку цілісної особистості. Проектування концептуальної складової професійної компетентності пов'язане із функціонуванням педагогічної системи "учитель-школяр".

Аксіологічно-особистісна компетентність – це інтегративно-особистісне утворення, що включає систему цінностей, пов'язаних із саморозвитком та самовдосконаленням у педагогічній діяльності. Проектування аксіологічно-особистісної складової професійної компетентності пов'язане із функціонуванням педагогічної системи "учитель-школяр".

Дидактична компетентність – система знань та вмінь, що забезпечує цілісну реалізацію цільового, змістового, процесуального компонентів методичної системи навчання. Проектування дидактичної складової професійної компетентності пов'язане із функціонуванням педагогічної системи "учитель-школяр".

Психологічна компетентність – це інтегрована здібність особистості організовувати процес учіння студентів математики відповідно до психологічних закономірностей формування та розвитку навчально-професійної діяльності. Проектування психологічної складової професійної компетентності пов'язане із функціонуванням педагогічної системи "учитель-школяр".

Управлінська компетентність – це особистісна характеристика, що виражається в самоорганізації та саморегуляції педагогічної діяльності з метою формування та розвитку навчально-педагогічної діяльності студентів за колективних та колективно-розподільчих форм навчання. Управлінська компетентність є рефлексивною, оскільки передбачає аналіз та вибір тієї компетентності, що є провідною в конкретній навчально-виховній ситуації.

Спеціальна математична компетентність – це інтегративне утворення, пов'язане з теоретико-методологічними знаннями з математики (знаннями математичних структур); сформованістю та здатністю до виконання навчальної математичної діяльності. Системоутворюючими теоретичними поняттями, що формують математичну компетентність є поняття "математична модель" і "математична структура". Проектування фахової складової професійної компетентності також пов'язане з функціонуванням педагогічної системи "учитель-школяр".

Виходячи із вищезазначеної структури професійно-педагогічної компетентності викладача виділимо особливості організації навчання майбутніх учителів математики в умовах кредитно-модульної системи.

Основними напрямками розроблення теорії підготовки студентів в умовах кредитно-модульної системи є створення стандартів за напрямками освіти, в яких домінуючим буде діяльнісний аспект засвоєння знань із урахуванням загальноєвропейських і регіональних стандартів [10].

Враховуючи, що метою навчання в умовах кредитно-модульної системи є розвиток здібностей до учіння (самоосвіти), ми визначаємо позицію викладача як позицію консультанта, який стимулює та

полегшує самостійну пізнавальну діяльність студентів, контролює й оцінює їх досягнення, що є необхідною умовою цієї системи навчання.

Зауважимо, що постійне втручання у світ студента може створити конфліктні ситуації, які ускладнюють його стосунки з викладачем. Тому в деяких випадках більш ефективним є опосередкований вплив, сутність якого полягає в тому, що педагог скеровує свої зусилля не на студента, а на його оточення, у нашому випадку на створення педагогічних умов, за яких успішно запроваджується кредитно-модульна система. Змінюючи обставини навчання, викладач змінює в потрібному напрямку й самого студента [11: 58]. У зв'язку з цим значно посилюється роль психологічної та аксіологічно-особистісної компетентностей викладача ВНЗ.

Ми вважаємо, що сьогодні потрібно готувати всебічно розвинену особистість, яка безпосередньо здатна після закінчення ВНЗ включитись у процес суспільних і професійних перетворень. Найефективніший результат професійної підготовки у вищому навчальному закладі можна отримати лише за умови безпосереднього включення майбутнього фахівця в поле дії соціальних, професійних, психологічних та педагогічних механізмів, що забезпечують формування спеціаліста високої кваліфікації. За таких умов змінюються форми і методи організації занять. Акцент робиться на навчання через актуалізацію суб'єктного досвіду, роботу студентів у групах, використання міжпредметних зв'язків, розвиток самостійності в учбовій діяльності. У цьому контексті вирішальне значення має дидактична та спеціальна математична компетентності викладача, які забезпечують формування професійної готовності майбутнього вчителя.

Одним із найбільш складних моментів організації навчального процесу, а разом з тим однією з ефективних форм навчання студентів, є самостійна робота. Особливо це актуально для майбутніх учителів математики. За останні роки у вищих навчальних закладах спостерігається тенденція до збільшення самостійної роботи студентів, яка базується на активній навчально-пізнавальній діяльності. Правильно організована самостійна робота студентів при вивченні математичних дисциплін робить їх активними учасниками навчального процесу. Самостійне вивчення окремих питань, тем не тільки формує в студентів уміння та навички роботи з навчальною літературою, а й сприяє формуванню власного погляду, думки, спонукає до нетрадиційних шляхів розв'язування навчальних завдань. Працюючи самостійно, студент по-перше, – засвоює навчальний матеріал, узагальнює, розвиває навички контролю й самоконтролю; по-друге – робить спробу застосувати на практиці теоретичні знання; по-третє – набуває навичок роботи з навчальною літературою.

Отже, навчальний процес у вищому навчальному закладі в умовах кредитно-модульної системи передбачає напружену самостійну роботу студентів. Саме тому студентам першого року навчання бракує досвіду самоорганізації навчальної праці.

Для забезпечення самостійної навчально-професійної діяльності студентів (учіння професії) вирішальну роль відіграє управлінська компетентність викладача. Потрібно зазначити, що самостійна робота студента є результатом правильно організованої навчальної діяльності на занятті, що мотивує його до самостійної роботи за межами навчальної аудиторії.

Важливим компонентом процесу навчання є перевірка й оцінювання знань студентами навчального матеріалу та формування вмінь контролю виконаних способів дій. Контроль охоплює всі компоненти процесу навчання, від нього залежить усвідомленість змісту й структури задачі для досягнення поставленої мети.

Таким перспективним напрямком у галузі педагогічного контролю на сучасному етапі розвитку української системи освіти є тестування. Тестування дозволяє за короткий проміжок часу перевірити знання всіх студентів, виявити рівень засвоєння навчального матеріалу, з'ясувати сформованість елементарних умінь і навичок. Така процедура перевірки знань, умінь і навичок дозволяє індивідуалізувати роботу з кожним студентом, поступово подолати психологічний бар'єр остраху навчальної дисципліни та дає змогу оцінити реальну підготовку кожного студента до підсумкового семестрового контролю. За тестового контролю сформованості знань та вмінь студентів провідну роль відіграє спеціальна математична компетентність викладача.

Отже, компетентний педагог – це майстер своєї справи, спеціаліст високої культури, який глибоко знає свій предмет, досконало володіє методикою навчання, спонукає студентів самостійно думати, розвиває їхні здібності, творчість, використовуючи при цьому інноваційні технології навчання.

Таким чином, педагогічна компетентність є комплексною характеристикою здатності педагога бути суб'єктом власної педагогічної діяльності, який бажає та вміє розв'язувати професійно-педагогічні задачі, пов'язані з учінням та особистісним розвитком студентів (школярів).

Перспективою наших подальших досліджень є розкриття змісту визначених складових професійної готовності майбутнього вчителя, експериментальне дослідження їх рівнів розвитку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Матвійків І. Компетентнісний підхід до професійної підготовки майбутніх фахівців / І. Матвійків // Педагогіка і психологія професійної освіти: Наук.-метод. журнал. – 2006. – № 3. – С. 44-53.
2. Зимняя И. А. Ключевые компетентности как результативно-целевая основа компетентностного подхода в образовании. / И. А. Зимняя. – М.: Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2004. – 42 с.
3. Байденко В. И. Выявление состава компетенций выпускников вузов как необходимый этап проектирования ГОС ВПО нового поколения: Методическое пособие. / В. И. Байденко. – М.: Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2006. – 54 с.
4. Кузьмина Н. В. Профессионализм личности преподавателя и мастера производственного обучения / Н. В. Кузьмина. – М.: Высш. шк., 1990. – С. 90.
5. Бібік Н. М. Компетентнісний підхід: рефлексивний аналіз / Н. М. Бібік // Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи. Бібліотека з освітньої політики [за ред. О. В. Овчарук]. – К.: "К. І. С.", 2004. – С. 47-52.
6. Мазнев О. В. Педагогічна компетентність викладача ВНЗ в умовах кредитно-модульної системи навчання / О. В. Мазнев // Дидактика математики: проблеми і дослідження: Міжнародний збірник наукових робіт. – Вип. 25. – Донецьк: Фірма ТЕАН, 2006. – С. 185.
7. Митина Л. М. Личность и профессия: психологическая поддержка и сопровождение / Л. М. Митина. – М.: Academia, 2005. – 335 с.
8. Маркова А. К. Психология профессионализма. / А. К. Маркова. – М., 1996. – 308 с. – С. 33.
9. Раков С. А. Математична освіта: компетентнісний підхід з використанням ІКТ: Монографія. – Харків: Факт, 2005. – 360 с.
10. Закон України "Про вищу освіту". – К.: Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, 2002. – 70 с.
11. Мороз І. В. Педагогічні умови запровадження кредитно-модульної системи організації навчального процесу: Монографія: – К.: ТОВ "Освіта України", Коо, 2005. – 278 с.

Матеріал надійшов до редакції 18.12. 2009 р.

Семенец Л. Н. Педагогическая компетентность преподавателя как условие формирования профессиональной готовности будущего учителя.

В статье раскрыт смысл и структура профессионально-педагогической компетентности преподавателя, выделены и охарактеризованы факторы, которые способствуют формированию профессиональной готовности будущего учителя в условиях кредитно-модульной системы обучения.

Semenets L. M. Pedagogic Competence of a Lecturer as a Condition for the Formation of Professional Readiness of a Future Teacher.

The article discloses the content and structure of vocational and educational competence of the teacher, selected and characterized are those factors that serve as the formation of professional readiness of future teachers in a credit-modular system of education.